

УДК 342.330

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-2.13>

В. П. Рябенко, аспірант кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів

ПОНЯТТЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ЗАГАЛЬНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ

У статті висвітлено теоретико-правові засади визначення поняття та особливостей інвестиційної діяльності в Україні. Обґрунтовано, що інвестиційна діяльність є важливим напрямком розвитку економіки та підвищення рівня і якості життя у державі.

Автором проведено науковий та теоретичний аналіз поняття інвестицій та інвестиційної діяльності. На підставі цього аналізу аргументовано, що інвестиційна діяльність є особливим видом господарської діяльності, який полягає в розміщенні капіталу з метою отримання прибутку або досягнення інших цілей в майбутніх періодах.

Аргументовано, що специфікою правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні є переважання економічних та інших диспозитивних методів регулювання над адміністративними. Водночас, з'ясовано, що окремі сфери інвестиційної діяльності регулюються за допомогою адміністративних методів.

Автором доведено, що до особливостей інвестиційної діяльності як виду господарської діяльності належить її середньостроковий або довгостроковий характер, орієнтованість на прибуток або соціальний ефект, включаючи розвиток інновацій. Визначено різноманітність видів інвестування, в основі яких лежить різноманітність об'єктів інвестування. Охарактеризовано такі види інвестиційної діяльності, як фінансові інвестиції, капітальні інвестиції та інші.

Визначено взаємозв'язок між інвестиційною та інноваційною діяльністю. Доведено, що такий зв'язок виявляється у тому, що інвестиції сприяють упровадженню нових технологій, досліджень та розвитку нових продуктів і послуг. Обґрунтовано, що інвестиційна діяльність стимулює інноваційну діяльність та підвищує конкурентоспроможність економіки.

На підставі проведеного науково-правового аналізу поняття та змісту інвестиційної діяльності виявлено основні недоліки та прогалини національного законодавства у цій сфері. Розкрито основні напрямки подальшого удосконалення національного законодавства у сфері регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна діяльність, інноваційна діяльність, господарська діяльність, економіка.

V. P. Riabenko. Concept of investment activity in Ukraine: general legal approaches

The article highlights the theoretical and legal principles of defining the concept and features of investment activity in Ukraine. It is substantiated that investment activity is an important direction of economic development and raising the level and quality of life in the state.

The author conducted a scientific and theoretical analysis of the concept of investments and investment activity. On the basis of this analysis, it is argued that investment activity is a special type of economic activity, which consists in placing capital for the purpose of obtaining profit or achieving other goals for the future period.

It is argued that the specificity of legal regulation of investment activities in Ukraine is the predominance of economic and other dispositive methods of regulation over administrative ones. At the same time, it was found that certain areas of investment activity are regulated using administrative methods.

The author proved that the characteristics of investment activity as a type of economic activity include its medium-term or long-term nature, orientation to profit or social effect, including the development of innovations. The variety of forms of investment, based on the variety of investment objects, is defined. Such forms of investment activity as financial investments, capital investments and others are characterized.

The relationship between investment and innovation activity is defined. It has been proven that such a connection is manifested in the fact that investments contribute to the introduction of new technologies, research and development of new products and services. It is substantiated that investment activity stimulates innovative activity and increases the competitiveness of the economy.

On the basis of the conducted scientific and legal analysis of the concept and content of investment activity, the main shortcomings and gaps of the national legislation in this area were revealed. The main areas of further improvement of national legislation in the sphere of regulation of investment activity in Ukraine are revealed.

Key words: investment, investment activity, innovative activity, economic activity, economy.

Постановка проблеми. Інвестиційна діяльність в Україні представляє собою складну господарську та правову систему, що вимагає комплексного підходу до її регулювання та підтримки для стимулювання економічного зростання та розвитку країни. Визначення інвестиційної діяльності в Україні має важливе значення як для удосконалення правового регулювання, так і для розвитку економіки країни. Теоретико-правові аспекти цього поняття становлять основу для розуміння її сутності та обґрунтування розвитку правових норм, що регулюють цю сферу.

Перш за все, інвестиційна діяльність в Україні є предметом вивчення та регулювання в межах правової системи країни. Теоретично, інвестиційна діяльність визначається як процес розміщення капіталу з метою отримання прибутку або досягнення інших цілей на майбутній період.

© В. П. Рябенко, 2024

Разом з тим, сучасний стан теоретико-правового дослідження з цієї проблематики свідчить про те, що питання визначення поняття та сутності інвестиційної діяльності, а також окреслення її видів потребує подальшої актуалізації та розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі аспекти правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні досліджували такі науковці, як І. Г. Бабчук, Р. П. Бойчук, О. М. Білецька, В. В. Гречаник, І. І. Дмитрієва, В. В. Логвінов, М. М. Салівоненко, О. С. Ткаченко та ін.

Огляд наукових робіт цих вчених свідчить про те, що основна увага науковців прикута до таких проблем, як правові аспекти стимулювання інвестицій у регіональному розвитку, правове регулювання інвестицій в сфері інновацій та технологій (І. Г. Бабчук, М. М. Салівоненко та ін.), аналіз правового середовища для інвесторів в Україні, визначення проблем та пропозиції щодо його вдосконалення для створення сприятливих умов для інвестиційної діяльності (О. М. Білецька, О. С. Ткаченко та ін.) тощо.

Разом з тим, недостатньо дослідженими є актуальні проблеми визначення теоретико-правових підходів до розуміння інвестиційної діяльності та її особливостей, що зумовлює актуальність теми статті.

Мета цієї статті є визначення теоретико-правових підходів до розуміння інвестиційної діяльності, її особливостей та видів. Для реалізації поставленої мети у дослідженні запропоновано вирішити такі завдання: 1) провести аналіз актів законодавства у сфері регулювання інвестиційної діяльності та визначити ознаки та види такої діяльності; 2) охарактеризувати види інвестиційної діяльності залежно від суб'єктів та об'єктів інвестування; 3) виявити особливості інвестиційної діяльності за законодавством України; 4) визначити напрямки розвитку законодавства у сфері регулювання інвестиційної діяльності.

Результати дослідження. Правовою основою регулювання інвестиційної діяльності в Україні є Господарський кодекс України (далі – ГК України) [1], Податковий кодекс України (далі – ПК України) [2], закони України «Про інвестиційну діяльність» [3], «Про інноваційну діяльність» [4], «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» [5] та ін.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про інвестиційну діяльність» інвестиційна діяльність визначається як сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій.

У свою чергу інвестиціями визнаються всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої створюється прибуток (доход) та/або досягається соціальний та екологічний ефект [3].

З огляду на наведене у Законі України «Про інвестиційну діяльність» визначення можна дійти висновку, що така діяльність характеризується особливостями, втіленими у таких її ознаках: 1) суб'єктами можуть бути фізичні, юридичні особи та держава; 2) об'єктом виступають інвестиції, якими можуть бути фінансові активи (наприклад акції, облігації), реальні (капітальні) активи (нерухомість, обладнання, технології), або бізнес-проекти; 3) метою інвестування є отримання прибутку, розвиток підприємницької діяльності, стимулювання економічного зростання та інновацій, або інший соціальний чи екологічний ефект.

Разом з тим, у ст. 14.1.81 ПК України міститься дещо інше визначення інвестицій, якими визнаються господарські операції, що передбачають придбання основних засобів, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти або майно [2].

Отже, на відміну від Закону України «Про інвестиційну діяльність», ПК України дещо інакше визначає можливі об'єкти інвестування, а саме – основні засоби (капітальні інвестиції), нематеріальні активи (інтелектуальна власність, інноваційні розробки тощо), корпоративні права або інші цінні папери (фінансові інвестиції).

Важливим об'єктом інвестиційної діяльності є інновації та інноваційний розвиток. У цьому виявляється певний зв'язок між інвестиційною та інноваційною діяльністю.

Зокрема, згідно ст. 325 ГК України інноваційною діяльністю у сфері господарювання визнається діяльність учасників господарських відносин, що здійснюється на основі реалізації інвестицій з метою виконання довгострокових науково-технічних програм з тривалими строками окупності витрат і впровадження нових науково-технічних досягнень у виробництво та інші сфери суспільного життя [1].

З наведеного визначення вбачається, що безпосередній зв'язок між інвестиційною та інноваційною діяльністю у сфері господарювання виражається у тому, що розробка та впровадження науково-технічних програм є метою або очікуваним результатом реалізації деяких інвестицій, тобто є окремим видом інвестиційної діяльності, що виокремлюється залежно від об'єкту інвестування.

У ст. 326 ГК України розкрито поняття інвестування інноваційної діяльності, зокрема, визначено, що інвестиціями у сфері господарювання визнаються довгострокові вкладення різних видів майна, інтелектуальних цінностей та майнових прав в об'єкти господарської діяльності з метою одержання доходу (прибутку) або досягнення іншого соціального ефекту [1].

У науковій літературі стверджується, що інвестиції мають фінансове та економічне визначення. Фінансове визначення інвестицій обумовлено тим, що до інвестицій відносяться всі види активів (коштів), що вкладаються в господарську діяльність з метою отримання доходу. Водночас, економічне визначення інвестицій характеризується видатками на створення, розширення, реконструкцію та технічне переозброєння основного капіталу, а також на пов'язані з цим зміни оборотного капіталу, оскільки зміни у товарно-матеріальних запасах здебільшого залежать від руху видатків на основний капітал [6, с. 22–23].

За законодавством України [2; 3] інвестиційна діяльність може класифікуватися за такими основними критеріями:

1) за об'єктами інвестування:

– прямі інвестиції – це інвестиції, які здійснюються шляхом придбання частки у власності компанії або створення нового підприємства. Цей вид інвестиційної діяльності сприяє створенню нових робочих місць та розвитку бізнесу;

– портфельні інвестиції – це інвестиції, які здійснюються у фінансові інструменти, такі як акції, облигації, інвестиційні фонди тощо. Цей вид інвестиційної діяльності дає можливість інвесторам диверсифікувати свій портфель та отримувати дохід від купівлі-продажу фінансових активів;

– інвестиції в нерухомість – це інвестиції, які здійснюються у нерухомість, таку як житлові будинки, комерційні приміщення, земельні ділянки тощо. Інвестування в нерухомість може бути вигідним з точки зору отримання орендної плати або приросту вартості майна;

– інвестиції в інфраструктуру – це інвестиції, спрямовані на розвиток транспортної, енергетичної, комунікаційної та інших видів інфраструктури. Інвестування в інфраструктуру сприяє покращенню життєвого рівня населення та стимулює економічний розвиток;

– інвестиції в технології та інновації – це інвестиції, спрямовані на розвиток нових технологій, інноваційних продуктів та послуг. Інвестування в цей сектор може стимулювати технологічний прогрес та збільшення конкурентоспроможності економіки;

2) за суб'єктами інвестування:

– державне інвестування, яке здійснюється державними органами влади за рахунок різних джерел, включаючи кошти державного бюджету, позичкові кошти, а також засоби державних підприємств та установ з власних та позичкових коштів;

– місцеве інвестування, яке здійснюється органами місцевого самоврядування за рахунок місцевих бюджетів, позичкових коштів, а також комунальних підприємств та установ з власних та позичкових коштів;

– іноземне інвестування, яке здійснюється іноземними державами, юридичними особами та громадянами іноземних держав;

– спільне інвестування, що здійснюється у формі спільних проектів між різними суб'єктами, включаючи юридичних осіб та громадян України, юридичних осіб та громадян іноземних держав [3].

Залежно від виду інвестиційної діяльності може відрізнятися, у тому числі, її мета.

Наприклад, зі змісту положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» метою інвестування у фінансові інструменти (фінансове інвестування) може бути як отримання інвестиційного доходу від вкладених коштів та/або збереження вартості вкладених активів, так і набуття відповідних прав, що надаються власнику фінансових інструментів відповідно до законодавства, або в межах виконання повноважень щодо державного управління у відповідній сфері, або які є сторонами деривативних контрактів [5].

У ПК України інвестиційний прибуток визначається як дохід у вигляді позитивної різниці між доходом, отриманим платником податку від проведення операцій з цінними паперами з урахуванням курсової різниці, деривативами та корпоративними правами, випущеними в інших, ніж цінні папери, формах, та витратами на придбання таких інвестиційних активів [2].

Аналогічним чином, розраховується інвестиційний прибуток від інвестування у нерухомість, інші матеріальні об'єкти та цінності.

Метою інвестування в інноваційну діяльність є вдосконалення конкурентоздатних технологій, продукції або послуг, а також організаційно-технічних рішень виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, тобто фактично такою метою є не безпосереднє отримання доходу, а досягнення соціального або екологічного ефекту, що також не виключає можливості у підсумку підвищити прибуток від певного виду господарської діяльності.

Досліджуючи поняття та особливості інвестиційної діяльності за законодавством України, важливо вказати на специфіку методів правового регулювання цього виду господарської діяльності, що, головним чином, засновані на економічному стимулюванні інвестиційної діяльності.

Як зауважує з цього приводу Р. П. Бойчук, державна інвестиційна політика спрямована на створення суб'єктам господарювання необхідних умов для залучення та концентрації коштів на потреби розширеного відтворення основних засобів виробництва, переважно у галузях, розвиток яких визначено як пріоритети структурно-галузевої політики, а також забезпечення ефективного і відповідального використання цих коштів та здійснення контролю за ним [7, с. 10].

При цьому економічні методи регулювання інвестиційної діяльності включають податковий механізм, амортизаційну політику, систему ціноутворення та фінансову політику [8, с. 204].

В умовах посилення дерегуляції господарської діяльності, економічні методи державного регулювання інвестиційної діяльності набувають важливого значення. Проте, адміністративно-правові методи не є такими, що повністю виключаються із системи методів державного регулювання інвестиційної діяльності в Україні.

В. А. Вакалюк до адміністративно-правових методів регулювання умов здійснення інвестиційної діяльності відносить: розроблення нормативного законодавства; розроблення державних норм та стандартів в інвестиційній сфері; проведення державної експертизи державних програм та проектів; антимонопольні заходи тощо [9, с. 124].

Отже, особливістю методів державного регулювання інвестиційної діяльності є оптимальне поєднання методів економічного стимулювання та адміністративно-правових методів, що дозволяє досягти збалансованості між державними та суспільними інтересами, а також інтересами інвесторів як головної рушійної сили розвитку національної економіки.

Визначаючи основні засади правового регулювання інвестиційної діяльності, необхідно вказати, що сучасний стан законодавства характеризується деякими недоліками, зумовленими таким:

- складність та безсистемність законодавства у цій сфері, оскільки останнє включає чисельну систему кодексів, законів та інших нормативно-правових актів, які регулюють окремі напрямки та види інвестиційної діяльності, положення яких не повністю упорядковані та узгоджені між собою;

- застарілість окремих норм законодавства. Наприклад, Закон України «Про інвестиційну діяльність», який є основним у цій сфері регулювання, прийнятий ще у 1991 році, а чисельні зміни та доповнення, що до нього вносилися, не повністю узгоджуються з актами більш пізнього періоду прийняття;

- складність процедур, пов'язаних з реалізацією інвестиційних проектів, які можуть бути бюрократичними та складними, що уповільнює інвестиційний процес;

- недостатня захищеність прав інвесторів, оскільки законодавство України не у повній мірі забезпечує достатній рівень захисту прав інвесторів, включаючи права на власність, права на отримання прибутку та інші права. Це може створювати ризики для інвесторів та зменшувати їхню впевненість у вкладенні капіталу в Україні.

Деякі науковці також вказують на такий недолік національного правового регулювання інвестиційної діяльності, як недостатня інтегрованість міжнародних норм в національне законодавство. Наприклад, О. А. Негода вважає, що шляхом імплементації норм міжнародного права у національне інвестиційне законодавство можна розширити об'єкти інвестування, до яких відносяться майно, майнові права та господарські операції. Таке розуміння інвестиції, на думку науковця, доречно закріпити й у вітчизняному законодавстві, що дасть змогу поєднати розуміння інвестиції як об'єкту правовідносин та юридичних підстав здійснення інвестування, що відображатиме економічну сутність інвестиції як господарської операції [10, с. 203].

Крім того, К. Гуменна з метою систематизації та уніфікації інвестиційного законодавства, забезпечення прозорості та зрозумілості державної політики та засад правового регулювання у сфері інвестиційної діяльності пропонує розробити Інвестиційний кодекс України [11].

Порядок державного регулювання інвестиційної діяльності визначається законодавством України. Ефективність діяльності держави оцінюється результатами використання її потенціалу з метою задоволення потреб суспільства. Держава повинна регулювати інвестиційний процес і бути відповідальною за його організацію, оскільки державна підтримка інвестиційної діяльності сприятиме розвитку ринкових відносин і конкуренції у сфері інвестицій [12, с. 7–9].

Можна підтримати наведену пропозицію та узагальнити інвестиційне законодавство в усіх сферах та всіх видів у єдиному кодексі, однак, за умови, якщо він буде розроблений з урахуванням міжнародних стандартів і включатиме механізми захисту прав інвесторів, вирішення спорів, а також стимули для стратегічних інвестицій. Однак для успіху цього процесу важливо враховувати потенційні виклики та забезпечити ефективне впровадження та виконання кодексу на практиці.

Висновки і перспективи. Таким чином, інвестиційна діяльність – це особливий вид господарської діяльності, що здійснюється фізичними, юридичними особами, державою або територіальними громадами шляхом розміщення інвестицій у матеріальні та нематеріальні об'єкти з метою отримання інвестиційного прибутку, досягнення іншого економічного, соціального або екологічного ефекту.

Основними особливостями інвестиційної діяльності є: різноманітність об'єктів інвестування (матеріальні та нематеріальні активи); специфічна мета, а саме – отримання прибутку, розвиток підприємницької діяльності, стимулювання економічного зростання та інновацій тощо; поєднання методів економічного стимулювання та адміністративно-правових методів у процесі державного регулювання інвестиційної діяльності.

Перспективою подальших досліджень у цій сфері можуть стати наукові пошуки особливостей оподаткування результатів інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
2. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.
3. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 № 1560-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text>.

4. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 № 40-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text>.
5. Про ринки капіталу та організовані товарні ринки: Закон України від 23.02.2006 № 3480-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3480-15#Text>.
6. С.О. Гуткевич Теоретичні засади правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Монографія. С.О. Гуткевич, В. О. Веклич, І. Г. Оніщенко та ін. К. : 2015. Т. 1. 310 с.
7. Бойчук Р. П. Форми, методи та інструменти державного регулювання інвестиційної діяльності. Право та інноваційне суспільство. 2016. № 2(7). с. 9–17.
8. Іванець М. Історичні і правові засади інвестиційної діяльності в Україні. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2024. № 1. С. 201–205.
9. Вакалюк В. А. Правове регулювання інвестиційної діяльності в Україні. Економіка та управління національним господарством. 2017. Вип. 16. С. 122–126.
10. Негода О. А. Поняття інвестицій у законодавстві України та країн-членів Європейського Союзу. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 12. С. 200–203.
11. Гуменна К. Систематизація інвестиційного законодавства України. *Науковий вісник «Демократичне врядування»*. 2013. Вип. 12. URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26836/gumenna.pdf>.
12. С.О. Гуткевич Інвестування: міжнародний досвід. Монографія / С.О. Гуткевич, П.О. Сидоренко, А.С. Соломко, Р. Смик, В. Рябенко; за заг. Ред. Проф. Гуткевич С.О. Харків: Діса плюс, 2017. Т. 2. 216 с.